

УДК 159.9:316.6;321.132(470)

Білоконь Ігор Вікторович

Кандидат психологічних наук, незалежний дослідник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2058-3904>

e-mail: ibelokon@gmail.com

РАШИЗМ ЯК ТОТАЛІЗУЮЧА СИСТЕМА СМИСЛІВ

Анотація

Актуальність. Теоретична невизначеність поняття «рашизм» зберігається в академічному та публічному дискурсі, де його часто зводять до синоніма фашизму з російською специфікою. Ця концептуальна прогалина ускладнює політичну, аналітичну та правову оцінку війни Росії проти України.

Мета. Дослідження має на меті концептуалізувати рашизм як постбіологічну форму фашизму — систему, у якій цивілізаційна лояльність до «русского мира» функціонально замінює расову доктрину як інтеграційний принцип.

Методологія. Дослідження інтегрує морфологічний аналіз фашизму, соціально-психологічний аналіз десуб'єктивації, психосемантичний аналіз ідеологічних структур та теорії делегітимізації й морального виключення.

Результати. Аналіз показує, що рашизм зберігає морфологічну архітектуру фашизму: конструкт «русский мир» визначає межі належності, критерії лояльності та право на мову, пам'ять і політичну суб'єктність. Риторика «денацифікації» функціонує як семантичний механізм легітимації агресії, воєнних злочинів і геноцидних практик, репрезентуючи українську національну суб'єктність як онтологічну патологію.

Практична значущість. Запропонована концептуальна модель надає теоретичну підставу для політичної, аналітичної та правової констатації фашистської морфології й геноцидної спрямованості російської агресії. Вона може бути використана для фіксації злочинів, аналізу рашистського дискурсу та розробки стратегій контрдискурсу.

Оригінальність. Стаття теоретизує рашизм як окрему цивілізаційно-фашистську морфологію, у якій семантичні конструкти функціонально заміщують біологічну расову доктрину. Це дозволяє пояснити ідеологічне обґрунтування російської війни проти України та культурної елімінації української суб'єктності.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження мають емпірично аналізувати геноцидні модальності російської агресії, зокрема руйнування умов життя, культурного відтворення та національної суб'єктності відповідно до статті II(c) Конвенції ООН про геноцид.

Ключові слова: рашизм; постбіологічний фашизм; русский мир; психосемантична десуб'єктивація; моральне виключення; денацифікація; елімінаційна логіка; геноцидні практики.

Ihor Bilokon

PhD in Psychology, Independent Researcher

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2058-3904>

e-mail: ibelokon@gmail.com

RASHISM AS A TOTALIZING SYSTEM OF MEANINGS

Abstract.

Relevance. The insufficient conceptual specification of “rashism” persists in academic and public discourse, where it is often reduced to a synonym for fascism with Russian specificity. This conceptual gap hinders precise political, analytical, and legal assessment of Russia’s war against Ukraine.

Objective. This study aims to conceptualize rashism as a post-biological form of fascism—a system in which civilizational allegiance to the “Russkiy Mir” functionally replaces biological racial doctrine as the core integrative principle.

Methodology. The research integrates morphological analysis of fascism, a socio-psychological analysis of desubjectivation, psychosemantic analysis of ideological structures, and theories of delegitimization and moral exclusion.

Results. The analysis shows that rashism retains the morphological architecture of fascism: the “Russkiy Mir” construct defines boundaries of belonging, loyalty criteria, and rights to language,

memory, and political subjectivity. The rhetoric of “denazification” functions as a semantic mechanism that legitimizes aggression, war crimes, and genocidal practices by framing Ukrainian national subjectivity as an ontological pathology.

Practical Significance. The proposed conceptual model provides a theoretical basis for the political, analytical, and legal recognition of the fascist morphology and genocidal orientation of Russian aggression. It may be used for documenting crimes, analyzing rashist discourse, and developing counter-discourse strategies.

Originality. The article theorizes rashism as a distinct civilizational-fascist morphology in which semantic constructs functionally substitute a biological racial doctrine. This explains the ideological justification of Russia’s war against Ukraine and the cultural elimination of Ukrainian national subjectivity.

Further Research. Future studies should empirically examine the genocidal modalities of Russian aggression, particularly the destruction of living conditions, cultural reproduction, and national subjectivity under Article II(c) of the Genocide Convention.

Keywords: rashism; post-biological fascism; Russkiy Mir; psychosemantic desubjectivation; moral exclusion; denazification; elimination logic; genocidal practices.

Постановка проблеми

У сучасному публічному просторі термін «рашизм» набув широкого вжитку для позначення фашистської морфології та геноцидної спрямованості війни Росії проти України, проте залишається теоретично недостатньо визначеним. Більшість уживань редукує це явище або до емоційно-оцінної характеристики, або до полемічного синоніма «фашизму з російською специфікою» без систематичного структурного аналізу. Наявні підходи зазвичай зводять явище до загального авторитаризму або фіксують окремі фашизоїдні елементи без морфологічного аналізу їхнього системного зв’язку. Ця теоретична прогалина має практичні наслідки. Пояснення причин, чому значна частина російського суспільства підтримує військову агресію, воєнні злочини та геноцидні практики проти України, потребує аналізу системи смислів, у межах якої це насильство набуває морального виправдання. Нездатність ідентифікувати ідеологічні механізми масової підтримки агресії та геноцидних практик ускладнює політичне, аналітичне й процесуально-правове визначення характеру війни Росії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Найбільш впливові підходи до аналізу сучасного російського режиму розподілені між кількома дослідницькими лініями. Snyder (2022) прямо поставив питання про фашистський характер сучасної Росії, хоча його аналіз має переважно публічно-історичне спрямування. Laguelle (2021), яка поставила питання про те, чи є Росія фашистською, обережно підходить до застосування поняття фашизму щодо сучасної Росії та застерігає від прямого отождолення російського режиму з класичними фашистськими режимами ХХ століття.

У цій статті питання про фашистський характер рашизму розглядається в площині морфологічної відповідності. Рашизм відтворює функціональну архітектуру фашизму в іншій інтеграційній формі: місце біологічної раси займає критерій лояльності до «русского мира». Предметом аналізу є структурна відповідність функцій інтеграції, мобілізації, десуб’єктивації та елімінації, через які рашистська цивілізаційна ієрархія набуває фашистської морфології.

Українська, українознавча та пострадянська дослідницька традиція важлива для аналізу рашизму як імперсько-цивілізаційної конструкції, спрямованої проти української суб’єктності. Riabchuk (2010, 2016) аналізує постколоніальну асиметрію російсько-українських відносин і конструювання України як російського «негативного іншого». Kohut (1988, 2011) показує історичну логіку імперського поглинання української автономії та формування української окремішності всупереч російському централістському наративу. Kasianov (2022) розглядає політику історії та пам’яті в Україні й навколо України, зокрема політичне використання та викривлення історії у

відносинах між Україною, Росією та Польщею. У сукупності ці праці окреслюють історико-політичний контекст російського заперечення української окремішності, імперського поглинання української автономії та політичного викривлення історії у відносинах Росії й України.

Gessen (2020) описує психологічні механізми конформізму в авторитарному середовищі, але не систематизує семантичну інфраструктуру, яка уможлиблює моральне виправдання насильства. Bar-Tal (2013) і Staub (1989) показали, що делегітимізація та моральне виключення передують масовому насильству. Moses (2021) розширив теорію геноциду в напрямі аналізу непрямих способів знищення. Pomerantsev (2019, 2024) досліджує інформаційні війни й пропагандистські механізми продукування реальності.

Альтернативні інтерпретації російського режиму як авторитарного, неоімперського або пострадянсько-реваншистського фіксують важливі виміри рашизму. Вони не пояснюють поєднання цивілізаційної ієрархії, моральної мобілізації, десуб'єктивації та елімінаційної логіки в єдиній фашистській морфології.

Розглянуті дослідницькі традиції залишаються розподіленими між різними дисциплінарними підходами й не пропонують концептуальної моделі, яка пояснює рашизм як фашистську морфологію з цивілізаційною інтеграційною віссю, механізмом десуб'єктивації та геноцидною спрямованістю проти української національної суб'єктності. Саме цю теоретичну прогалину заповнює запропонована стаття.

Метою статті є теоретичне обґрунтування рашизму як постбіологічної форми фашизму — тоталізуючої системи смислів із цивілізаційною інтеграційною віссю. Завдання статті полягають у: (1) визначенні критеріїв фашистської морфології, за якими рашизм відтворює функціональну архітектуру фашизму; (2) виявленні механізму трьох привласнень — культури, моралі та суб'єктності — як способу психосемантичної тоталізації рашизму; (3) аналізі «денацифікації» як механізму морального виправдання військової агресії, воєнних злочинів і геноцидних практик. Отже, дослідження спрямоване на аналітичне виявлення смислової архітектури рашизму як постбіологічної форми фашизму, у якій «русский мир» виконує інтеграційну функцію расової доктрини й легітимізує фашистську та геноцидну війну Росії проти України.

Методологічна рамка дослідження

Дослідження має теоретико-аналітичний характер і спрямоване на концептуальну реконструкцію рашизму як ідеологічної системи, що організує політичну лояльність, моральне виправдання насильства та делегітимізацію української національної суб'єктності. Матеріалом аналізу виступають офіційні політичні заяви, правові акти, тексти офіційно дозволеного російського медіапростору, ключові ідеологи воєнної риторики та концепт «русского мира» як центральний цивілізаційно-семантичний конструкт. Особливе значення мають дискурсивні форми, у яких артикулюються межі належності, образ ворога, моральна легітимація насильства, заперечення української державності, мови, історичної пам'яті та політичної суб'єктності.

Аналіз зосереджується на ключових ідеологемах, що структурують рашистський порядок смислів: «русский мир», «денацифікація», «демлітаризація», «захист», «історична єдність», «штучність України», «зрада», «ворожа пропаганда», «дискредитація армії», «відновлення справедливості». Через ці ідеологи реконструюються основні функції рашистського дискурсу: визначення цивілізаційної належності, маркування ворога, делегітимізація автономного морального судження, перенесення відповідальності на надіндивідуальний центр та виправдання елімінаційних практик.

Психосемантичний аналіз показує, як ідеологічні поняття організують простір значень, у якому агресія репрезентується як захист, підкорення — як відновлення єдності, знищення української суб'єктності — як «денацифікація», а автономне моральне

судження — як зрада. Аналіз ідеологем здійснюється з урахуванням того, що політичний дискурс передає готові переконання, структурує групові межі та продукує схеми легітимації й образи ворога (van Dijk, 1998).

Морфологічне зіставлення рашизму з класичними формами фашизму виконує функцію теоретичного критерію, за яким психосемантично реконструйована система смислів ідентифікується як фашистська за своєю архітектурою. Воно спирається на критерії порівняльного фашизмознавства, які в основному викладі застосовуються до аналізу рашизму як постбіологічної форми фашизму. Цивілізаційна ієрархія постає фашистською за своєю функцією тоді, коли імперсько-державний центр використовує її як інструмент привласнення права визначати межі існування іншої національної спільноти — її мови, пам'яті, державності та політичної суб'єктності.

Правовий вимір статті має аналітичний характер. Морфологічний і психосемантичний аналіз дозволяє обґрунтувати тезу про геноцидну спрямованість російської агресії та її відповідність логіці знищення умов існування національної групи. У межах цієї статті правові джерела використовуються для окреслення аналітичних критеріїв, за якими геноцидна спрямованість може бути концептуально описана. Остаточна юридична кваліфікація конкретних злочинів належить до компетенції міжнародних судових інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. Постбіологічний фашизм: «русский мир» як інтеграційна вісь

Порівняльний аналіз фашизму виявляє морфологічні ознаки, спільні для різних його варіантів: палінгенетичний міф відродження, персоналізований суверенітет, конструювання онтологічного ворога, масову мобілізацію через емоційну ідентифікацію, десуб'єктивацію індивіда, сакралізацію насильства та елімінаційну логіку (Griffin, 1993; Paxton, 2004; Gentile, 1996). У класичних формах ці елементи інтегрувалися навколо расової доктрини або етнічної «чистоти», що визначала включення й виключення, натуралізувала ієрархію і легітимізувала знищення.

Постбіологічний фашизм — це форма фашистської морфології, у якій інтеграційну функцію расової доктрини виконує критерій лояльності до «русского мира». Цей критерій визначає межі включення, ієрархію груп, статус мови, легітимність пам'яті, право на політичну суб'єктність та допустимість насильства. У такій системі «нелояльний» стає функціональним еквівалентом «расово чужого»: він підлягає асиміляції, підкоренню або усуненню.

Поняття «постбіологічний фашизм» має статус аналітичної конструкції, що фіксує функціональну відповідність із класичними расово організованими формами фашизму без твердження про історико-генетичну тотожність. Критерій належності до «русского мира» виконує функцію расової доктрини тоді, коли задає межі включення й виключення, натуралізує ієрархію, позбавляє групу права на самостійну політичну суб'єктність, переводить незгоду в онтологічну ворожість і легітимізує насильство як очищення або відновлення цілості. За цими функціями «русский мир» займає структурне місце в ідеології рашизму, яке в класичних формах фашизму займала расова або етнобіологічна доктрина.

Оскільки Росія є багатонаціональним імперським утворенням, відкрита біологічна расова доктрина не здатна виконувати інтеграційну функцію без руйнування самої імперської конструкції. В ідеології рашизму цю функцію виконує соціально створена система імперської належності — «русский мир», покликана об'єднати різні народи Російської Федерації в єдиний цивілізаційно-імперський порядок. Попри штучне походження, цей конструкт набуває характеру природної, самоочевидної даності через механізм об'єктивації, описаний Berger і Luckmann (1966): соціально створена реальність починає сприйматися як природна та незалежна від людської дії даність.

У російському ідеологічному полі ця об'єктивація відтворюється через повторювану циркуляцію ритуалізованих формул: «історична єдність», «захист співвітчизників», «русский мир», «денацифікація», «відновлення історичної справедливості». Через повторення в офіційних промовах, медійних наративах, освіті, комеморативних практиках і правовому дискурсі ці формули перестають сприйматися як політичні конструкції та починають функціонувати як самоочевидні описи реальності.

Наведена таблиця систематизує заміну інтеграційного принципу: расова доктрина в класичних формах фашизму і цивілізаційно-семантична належність до «русского мира» в рашизмі виконують однакову функцію включення, виключення та легітимації насильства.

Таблиця 1. Заміна інтеграційного принципу: раса і «русский мир»

Параметр	Класичний фашизм	Рашизм
Онтологія належності	біологічна раса, кров, етнічна «чистота»	цивілізаційно-семантична належність до «русского мира»
Критерій включення	належність до расово або етнічно «правильної» спільноти	лояльність до «русского мира», прийняття імперського канону, мовно-культурна підпорядкованість
Критерій виключення	расова або етнічна «чужість»	відмова від цивілізаційної лояльності, самостійна національна суб'єктність, опір імперському привласненню
Статус виключеного	«неповноцінний», «чужий», загрозовий для тіла нації	«штучний», «нацистський», «антиросійський», загрозовий для цілісності «русского мира»
Функціональний результат	асиміляція, підкорення, усунення або фізичне знищення виключеного	асиміляція, підкорення, деукраїнізація, руйнування умов існування або фізична елімінація

У рашизмі цивілізаційна ієрархія функціонує як постбіологічний механізм стратифікації, що системно впорядковує суспільний простір за принципом цивілізаційної лояльності. Використовуючи цей інструмент, імперсько-державний центр привласнює собі виключне право визначати легітимність мови, історичної пам'яті, культурних практик, політичної суб'єктності та право на існування інших національних спільнот.

Ця цивілізаційна ієрархія зберігає фашистську логіку виключення та елімінації, маскуючи її мовою культури, історичної місії та смислової нормативності й уникаючи прямої расової риторики. «Русский мир» визначає, яка мова є центральною, яка культура є «великою», яка пам'ять є легітимною, яка держава має право на існування, яка суб'єктність є реальною, а яка маркується як «штучна» або «ворожа конструкція». Психосемантичний простір цього конструкту закріплюється на кількох пов'язаних рівнях. На граматичному рівні безособові конструкції на кшталт «було вирішено» або «були допущені помилки» розмивають суб'єкта дії й послаблюють персональну відповідальність. На ідентифікаційному рівні збірні займенники — «ми», «наш народ», «наша цивілізація» — зливають індивіда з надіндивідуальним імперським суб'єктом. На рівні наративів сюжети колективного приниження і відновлення величі задають схему образи, відплати та історичного реваншу. На геополітичному рівні образ «оточеної фортеці» перетворює агресію на оборону, а насильство — на форму захисту цивілізаційної цілісності.

Масова підтримка або прийняття агресії в умовах рашизму потребує розмежування примусу, спрямованого на російських громадян, і смислової згоди лояльних носіїв рашистської ідентичності. Страх, самоцензура та адміністративний тиск пояснюють зовнішні умови конформізму, але не розкривають механізм морального прийняття насильства. У рашистському порядку смислів агресія нормалізується через лояльність до «русского мира», образ онтологічного ворога, делегування морального судження державі

та сакралізацію насильства як захисту. Це узгоджується з моделями нормалізації ідеологічного порядку в колективних структурах ідентичності (Bar-Tal, 2013; Staub, 1989).

Сучасна теорія геноциду фіксує, що ідеологічна та семантична делегітимізація жертви передуює масовому насильству і є його структурною умовою (Semelin, 2007; Stanton, 2012).

Сам факт української національної суб'єктності кваліфікується як відмова від лояльності до «руського мира», що запускає послідовність:

семантична делегітимізація → інфраструктурне й культурне руйнування
→ фізична елімінація.

У рашизмі семантичне заперечення української суб'єктності переходить у практику руйнування умов існування української нації. Коли українська національна суб'єктність чинить опір поглинанню в межах «руського мира», рашистський порядок смислів переводить цей опір у категорію онтологічної ворожості й легітимізує інфраструктурне, культурне та фізичне знищення України як «відновлення цілісності».

2. Механізм тоталізації: три привласнення та психосемантична десуб'єктивація

Після визначення «руського мира» як інтеграційної осі рашизму постає питання про механізм, через який ця вісь перетворюється на тоталізуючу систему смислів. Сам поділ на «своїх» і «чужих» ще не пояснює, як агресія набуває моральної обов'язковості для лояльного суб'єкта. Для цього потрібна монополізація тих сфер, у яких формується здатність людини розрізняти легітимне й нелегітимне, добро і зло, відповідальність і зраду. Саме цю функцію виконує механізм привласнення культурного поля, суспільної моралі та суб'єктності.

У цій статті привласнення означає монополізацію інтерпретаційного права. Привласнення культурного поля означає монополію на визначення легітимної культури й пам'яті. Привласнення суспільної моралі означає монополію на визначення добра, зради, правди й допустимого насильства. Привласнення суб'єктності означає перенесення автономного морального судження з індивіда на державу, лідера або цивілізаційний конструкт.

Механізм трьох привласнень показує, як цивілізаційно-семантична інтеграційна вісь «руського мира» переходить у фашистську тоталізацію культури, моралі та суб'єктності. У класичних формах фашизму расова або етніологічна доктрина визначала не лише межу належності, а й право влади визначати легітимну культуру, допустиму мораль і межі автономного судження. У рашизмі цю функцію виконує «руський мир»: він задає канон легітимної культури, привласнює право визначати добро, зраду, правду й допустиме насильство, а також переносить моральне судження з індивіда на державу, лідера або цивілізаційний конструкт.

Саме через ці три привласнення рашизм відтворює фашистську логіку тоталізації: зовнішня лояльність перетворюється на внутрішню моральну згоду з насильством.

Привласнення культурного поля. фашистській системі культура перестає бути простором вільного смислотворення і стає інструментом легітимації влади. Рашизм привласнює право визначати, яка культура є «великою», яка мова — центральною, яка пам'ять — допустимою. У рашизмі постаті культурного канону — Пушкін, Толстой, Достоєвський та інші — перетворюються на символічний ресурс обґрунтування права на домінування. Йдеться про ідеологічне використання культурних текстів як доказу цивілізаційної зверхності та права на символічне підпорядкування інших культур. Логіка цього привласнення:

культура → канон величі → моральна зверхність → право на домінування.

У рашистському порядку смислів культурна велич перетворюється на безумовний доказ цивілізаційної переваги й право судити, підпорядковувати та витіснити інші культури.

Привласнення суспільної моралі моральній сфері привласнення набуває форми приватизації суспільної моралі: держава або ідеологічний центр присвоює право визначати моральні норми. Спираючись на культурний канон як доказ «цивілізаційної вищості», влада присвоює право визначати, що є патріотизмом і зрадою, що є правдою і ворожою пропагандою, яке насильство є морально допустимим.

Наслідком є криміналізація автономного морального судження: антивоєнна позиція, що спирається на власну моральну відповідальність суб'єкта, у рашистському порядку смислів пере kwalіфікується як зрада, ворожість і правопорушення. Тут постає принципова відмінність від авторитаризму. Авторитарна влада вимагає мовчання під загрозою покарання. Фашистська влада вимагає моральної згоди з насильством: незгода оголошується незаконною, аморальною і зрадницькою. Інституційним закріпленням цієї логіки стало введення кримінальної та адміністративної відповідальності за «дискредитацію» збройних сил (Федеральний закон № 32-ФЗ, 2022). Законодавець юридично привласнює право визначати, що є «захистом інтересів», «дискредитацією» і допустимою моральною нормою. Автономне судження перетворюється на правопорушення, а незгода — на моральний злочин. Вимога морального конформізму, ширша за поведінковий конформізм, є маркером фашистської системи.

Привласнення суб'єктності У цій статті суб'єктність розуміється як здатність індивіда або групи до автономної інтерпретації власного становища, морального судження, відповідального вибору та політичного самовизначення. У соціально-психологічній традиції Mead (1934) суб'єктність пов'язана з рефлексивним становленням «Я» у соціальній взаємодії. Десуб'єктивація означає структурне послаблення цієї здатності: інтерпретаційна влада локалізується зовні, а моральне судження переноситься на надіндивідуальний центр — державу, лідера, імперський міф або цивілізаційний конструкт. Fromm (1941) описав механізм, за яким людина компенсує відчуття власної незначущості через злиття з могутньою авторитарною силою; у рашизмі цю функцію виконує ідентифікація з «руським миром» та його носієм — персоналізованим сувереном.

Механізми морального відсторонення, описані Bandura (1999), — дифузія відповідальності, евфемістичне маркування, дегуманізація та викривлення наслідків — пояснюють, як частина російського суспільства підтримує агресію проти України без переживання особистої моральної співучасті. Ідентифікація з групою, злиною з державою, підвищує готовність підтримувати крайні заходи (Swann et al., 2010).

Системна логіка трьох привласнень замикається в єдиний ланцюг:

культурне привласнення задає канон величі → велич конвертується в моральну зверхність → зверхність обґрунтовує право судити інших → це судження делегується державі → людина втрачає суб'єктність і стає носієм лояльності до насильства, санкціонованого владою.

Цей ланцюг пояснює, як рашизм формує внутрішню згоду з насильством у частини російського суспільства, коли агресія сприймається як виконання цивілізаційного обов'язку.

3. Онтологічна загроза: позиція України в рашистському порядку смислів

Описаний порядок смислів спрямовує елімінацію передусім проти української національної суб'єктності, оскільки її існування руйнує претензію «руського мира» на цивілізаційну цілісність, історичну спадковість і право імперського привласнення. У логіці рашизму Україна фігурує як привласнений елемент імперсько-цивілізаційного

простору. Її самостійне політичне, мовне й історичне буття підриває саму основу цієї ідеології та дестабілізує рашистський порядок смислів на кількох рівнях. Україна має власну національну ідентичність, мову, культуру та історичну пам'ять; усе це утворює самостійну систему, несумісну з логікою «руського мира». Київ як символічне та історичне джерело східнослов'янської легітимності є конститутивним елементом рашистського нарративу: якщо Київ є центром окремої й повноцінної нації, претензія на «спадщину Русі» втрачає підставу. Україна демонструє можливість іншого постімперського майбутнього — демократичного, суверенного й культурно самостійного — і цим спростовує тезу про «нежиттєздатність» поза «руським миром».

Відповідно до логіки тоталізуючої системи, описаної Arendt (1951), така онтологічна суперечність підриває конститутивний міф і тому має бути усунута. Для російської імперії незалежність України є екзистенційним запереченням ідеології «руського мира», оскільки сама наявність української держави, мови, культури й історичної пам'яті руйнує претензію Росії на цивілізаційне привласнення України. Тому війна проти України розгортається як системне нищення української державності, інфраструктури, культурної спадщини, умов соціального відтворення та цивільного населення.

4. Операціоналізація елімінації: «денацифікація» як механізм виправдання агресії

Онтологічна позиція України отримала пряму операціоналізацію в офіційній риторичі повномасштабного вторгнення. Формула «денацифікації» є механізмом морального виправдання військової агресії, воєнних злочинів і геноцидних практик проти України: у ній «нацизмом» називається сам факт існування незалежної української національної суб'єктності.

У рашистському дискурсі поняття «нацизм» відносно України втрачає аналітичний зміст і перетворюється на семантичне тавро. Така операція відповідає ідеологічній функції дискурсу, у якій групова межа конструюється через позитивну саморепрезентацію власної спільноти й негативну репрезентацію позначеного ворога (van Dijk, 1998). У цьому вжитку «нацизм» уже не позначає конкретну ідеологію, політичну доктрину чи історичну спадкоємність німецького націонал-соціалізму. Його функція полягає в тому, щоб назвати українську національну суб'єктність патологією, маркувати її як аморальну, заборонити її існування й підготувати виправдання її знищення разом з українцями. «Денацифікація» в рашистській риторичі означає операцію делегітимізації української нації як самостійного історичного суб'єкта.

Логічний ланцюг цієї операції: «нацист» = той, хто відмовляється від «руського мира»; «нацизм» = українська самостійна ідентичність як така; «денацифікація» = усунення цієї ідентичності. Якщо ціла нація оголошується «зараженою нацизмом», то нація як носій суб'єктності підлягає усуненню. Це морфологічно фашистська операція: інший постає онтологічною загрозою, яку треба ліквідувати (Bar-Tal, 2013; Staub, 1989).

Як показує первинна офіційна риторика, «денацифікація» була введена як цивілізаційно-моральна операція у зверненні Путіна, яким було оголошено повномасштабне вторгнення: «Метою цієї операції є захист людей, які протягом восьми років зазнавали знущань і геноциду з боку київського режиму. Для цього ми будемо прагнути демілітаризації та денацифікації України...» (Президент Російської Федерації, 2022). У цій конструкції українська суб'єктність одразу перекаваліфіковується з політичного опонента в онтологічну патологію. Онтологічна патологізація означає перетворення самого факту української національної суб'єктності на ознаку ворожого, штучного й неприйняттого буття.

Пізніше зміщення офіційної риторики до тези про «визволення Донбасу» виконує функцію міжнародного прикриття, але не скасовує первинної логіки. Удари по містах, культурних об'єктах, енергетичних системах і житловому фонді по всій Україні свідчать

про те, що практика агресії виходить за межі офіційно декларованих цілей.

Згорнута формула «денацифікації» в офіційній риторичі отримує розгорнуте ідеологічне пояснення в текстах офіційно дозволеного російського медіапростору. Публікація Сергійцева використовується в цьому дослідженні як один із таких ідеологічних артефактів, а не як формально затверджена державна доктрина. Її аналітична значущість полягає в концентрованій артикуляції зв'язку між «денацифікацією», «деукраїнізацією» та запереченням української державності, мови, історії й культури. У цьому сенсі вона фіксує логіку, яка в офіційній риторичі часто подається у згорнутому або евфемізованому вигляді: «Денацифікація — це комплекс заходів щодо денацифікованого населення... Денацифікація неминуче також буде деукраїнізацією — відмовою від штучної самоідентифікації, від претензій на власну державність, історію, культуру та мову» (Sergiytsev, 2022). Тут «денацифікація» відкрито ототожнюється з ліквідацією національної суб'єктності, підтверджуючи її функцію онтологічної елімінації.

Ця семантична операція є проявом приватизації суспільної моралі: влада привласнює право перейменувати жертву в агресора, а агресію — в захист. У такий спосіб насильство легітимізується й морально сакралізується; воно стає «необхідністю», тоді як відмова кваліфікується як зрада «цивілізації».

5. Синтез: порівняльна морфологія рашизму та класичного фашизму

Попередні розділи показали, як конструктор «русский мир» виконує інтеграційну функцію расової доктрини в рашистській морфології; як механізм трьох привласнень забезпечує психосемантичну тоталізацію; як Україна постає онтологічною загрозою для цієї системи; як формула «денацифікації» виправдовує військову агресію, воєнні злочини та геноцидні практики.

Проведений аналіз дає підставу говорити про функціонально-морфологічну відповідність рашизму й фашизму: рашизм відтворює основні функції фашистської системи, змінюючи її інтеграційний принцип. У класичному фашизмі інтеграційну функцію виконує расова або етнобіологічна доктрина; у рашизмі цю функцію виконує критерій лояльності до «русского мира».

Морфологічні функції, винесені в таблицю, реконструйовано з критеріїв порівняльного фашизмознавства, використаних у цій статті: палінгенетичного міфу відродження, персоналізованого суверенітету, конструювання онтологічного ворога, масової мобілізації, десуб'єктивації індивіда, сакралізації насильства та елімінаційної логіки (Griffin, 1993; Paxton, 2004; Gentile, 1996). У таблиці ці критерії подано як функції фашистської системи: інтеграція спільноти, ієрархізація груп, конструювання ворога, мобілізація, десуб'єктивація, легітимація насильства та елімінаційна логіка.

Таблиця 2. Функціональна відповідність класичного фашизму та рашизму

Морфологічна функція	Класичний расовий інтеграції	фашизм принцип	Рашизм: семантичний інтеграції	цивілізаційно принцип	Спільний функціональний результат
Інтеграція спільноти	раса, кров, «чистота»	етнічна визначають належність до політично повноцінної спільноти	лояльність до «русского мира», імперського канону, мовно-культурна підпорядкованість визначають належність до «своїх»	прийняття	формування замкненої спільноти «своїх» і виключення тих, хто не відповідає інтеграційному критерію
Ієрархізація груп	расова встановлює «вищих» і груп	доктрина ієрархії «нижчих»	цивілізаційна встановлює «історичних», «справжніх» і спільнот	доктрина ієрархії «великих», «штучних»	нерівність груп подається як природна, історично виправдана або морально необхідна
Конструювання	ворог визначається як		українська	суб'єктність	політичний противник

ворога	расово чужий, дегенеративний або небезпечний для тіла нації	визначається як «штучна», «нацистська», «антиросійська» й ворожа «русскому миру»	перетворюється на онтологічного ворога, саме існування якого подається як загроза
Мобілізація	масова мобілізація здійснюється через міф національного відродження, очищення й расової місії	мобілізація здійснюється через міф відновлення імперської величі, «історичної єдності» та захисту «русского мира»	агресія подається як виконання історичної місії, морального обов'язку й колективного відновлення
Десуб'єктивація	індивід підпорядковується расовій долі, вождю, партії й тотальній спільноті	індивід делегує моральне судження державі, лідеру й цивілізаційному конструкту «русского мира»	автономне моральне судження замінюється лояльністю до надіндивідуального центру
Легітимація насильства	насильство виправдовується як очищення, захист раси або усунення небезпечного елемента	насильство виправдовується як «денацифікація», «захист», «відновлення історичної справедливості» й повернення цивілізаційної цілісності	насильство отримує моральний статус необхідної дії проти ворога
Елімінаційна логіка	виключений ворог підлягає усуненню, депортації, підкоренню або фізичному знищенню	українська національна суб'єктність підлягає деукраїнізації, підкоренню, руйнуванню умов існування або фізичному усуненню	виключення завершується асиміляцією, підкоренням або елімінацією

Примітка. Колонка «Спільний функціональний результат» показує, що зміна інтеграційного принципу — від расового до цивілізаційно-семантичного — не змінює фашистської функції відповідного структурного виміру: інтеграції “своїх”, ієрархізації груп, конструювання ворога, мобілізації, десуб'єктивації, легітимації насильства та елімінації виключеного.

Джерело. Складено автором на основі Griffin (1993), Paxton (2004), Gentile (1996) та психосемантичного аналізу ідеологічних конструктів расизму.

Порівняльна матриця показує, що расизм відтворює не окремі риси фашизму, а його функціональну архітектуру. Змінюється інтеграційний принцип: місце расової доктрини займає критерій лояльності до «русского мира». Водночас зберігаються структурні функції фашизму: інтеграція “своїх”, ієрархізація груп, конструювання онтологічного ворога, мобілізація, десуб'єктивація, легітимація насильства та елімінація виключеного. Саме ця функціональна відповідність дає підставу визначати расизм як постбіологічну форму фашизму. У цьому сенсі расизм є фашистською ідеологією російської імперії в її цивілізаційно-семантичній формі.

Обмеження дослідження

Обмеження дослідження пов'язані з його теоретико-аналітичним характером. Стаття не здійснює первинного емпіричного вимірювання масових настановлень і не претендує на судово-процесуальну кваліфікацію конкретних злочинів. Масові настановлення в авторитарному контексті потребують окремого емпіричного дослідження з урахуванням страху, самоцензури та адміністративного тиску.

Практична і соціальна значущість та теоретичний внесок дослідження

Практична цінність дослідження полягає в наданні теоретично обґрунтованого визначення расизму як фашистської за морфологією та геноцидної за спрямованістю ідеології війни Росії проти України. Така дефініція важлива для політичного визначення характеру агресії, процесуально-правової фіксації російських злочинів та розробки аналітичних інструментів протидії расистському дискурсу. Соціальна значущість

дослідження полягає в поясненні того, як ідеологія «руського мира» забезпечує моральне виправдання агресії в частині російського суспільства, десуб'єктивує громадянина Російської Федерації та делегітимізує українську національну суб'єктність.

Теоретичний внесок дослідження має три складові. Перша: концептуалізація рашизму як постбіологічного фашизму показує, що фашистська морфологія здатна відтворюватися без відкритої біологічної расової доктрини; її структурну функцію може виконувати цивілізаційна система смислів. Друга: механізм трьох привласнень пояснює, як «руський мир» досягає глибини інтерналізації, якої сам примус досягти не здатний і яка є умовою моральної згоди частини російського суспільства з агресією. Третя: аналіз «денацифікації» розкриває елімінаційну природу агресії: оголошуючи українську суб'єктність патологією, рашизм відтворює фашистську операцію онтологічного виключення, у межах якої дегуманізація українців поєднується із запереченням української державності, мови, історії та права на самостійне політичне існування.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Поняття «рашизм» аналітично визначається як постбіологічна форма фашизму — тоталізуюча система смислів, що відтворює функціональну архітектуру фашизму в ключових структурних вимірах. Його морфологічна формула поєднує цивілізаційну інтеграційну вісь «руський мир», яка виконує функцію расової доктрини в класичних формах фашизму; механізм трьох привласнень — культурного поля, суспільної моралі та суб'єктності; психосемантичну десуб'єктивізацію громадянина; елімінаційну логіку, спрямовану передусім проти української національної суб'єктності.

Таким чином, аналіз рашизму як постбіологічної форми фашизму дозволяє визначити війну Росії проти України як фашистську за морфологією та геноцидну за спрямованістю систему насильства, легітимовану рашистським порядком смислів.

Подальша емпірична операціоналізація рашизму як постбіологічної форми фашизму може здійснюватися через індикатори цивілізаційної лояльності, психосемантичної десуб'єктивізації та елімінаційної логіки: маркування української ідентичності як «штучної» або «нацистської»; безособові конструкції, що розпорошують відповідальність; делегування морального судження державі або лідеру; ототожнення незгоди зі зрадою; виправдання насильства як «захисту», «очищення» або «відновлення історичної справедливості». Перспективним напрямом дослідження є аналіз геноцидних модальностей російської агресії проти України, зокрема руйнування умов зимового виживання шляхом ураження енергетичної, комунальної, житлової та критичної інфраструктури. Ця практика має аналізуватися в контексті статті II(c) Конвенції ООН про геноцид (UN General Assembly, 1948), де однією з форм геноциду визначено навмисне створення для групи таких умов життя, які розраховані на її фізичне знищення повністю або частково.

Список використаних джерел

- Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. Harcourt, Brace and Company.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3
- Bar-Tal, D. (2013). *Intractable conflicts: Socio-psychological foundations and dynamics*. Cambridge University Press.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.
- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. Farrar & Rinehart.
- Gessen, M. (2020). *Surviving autocracy*. Riverhead Books.
- Gentile, E. (1996). *The sacralization of politics in fascist Italy*. Harvard University Press.

- Griffin, R. (1993). *The nature of fascism*. Routledge.
- Kasianov, G. (2022). *Memory crash: Politics of history in and around Ukraine, 1980s–2010s*. Central European University Press.
- Kohut, Z. E. (1988). *Russian centralism and Ukrainian autonomy: Imperial absorption of the Hetmanate, 1760s–1830s*. Harvard Ukrainian Research Institute.
- Kohut, Z. E. (2011). *Making Ukraine: Studies on political culture, historical narrative, and identity*. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.
- Laruelle, M. (2021). *Is Russia fascist? Unraveling propaganda east and west*. Cornell University Press.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). University of Chicago Press.
- Moses, A. D. (2021). *The problems of genocide: Permanent security and the language of transgression*. Cambridge University Press.
- Paxton, R. O. (2004). *The anatomy of fascism*. Alfred A. Knopf.
- Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda: Adventures in the war against reality*. PublicAffairs.
- Pomerantsev, P. (2024). *How to win an information war: The propagandist who outwitted Hitler*. PublicAffairs.
- Riabchuk, M. (2010). The Ukrainian “Friday” and the Russian “Robinson”: The uneasy advent of postcoloniality. *Canadian-American Slavic Studies*, 44(1–2), 7–24. <https://doi.org/10.1163/221023910X512778>
- Riabchuk, M. (2016). Ukrainians as Russia’s negative “other”: History comes full circle. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 75–85. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.003>
- Semelin, J. (2007). *Purify and destroy: The political uses of massacre and genocide*. Columbia University Press.
- Snyder, T. (2022, May 19). We should say it. Russia is fascist. *The New York Times Magazine*. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/magazine/russia-fascism-ukraine-putin.html>
- Stanton, G. H. (2012). *The ten stages of genocide*. Genocide Watch. <https://www.genocidewatch.com/ten-stages-of-genocide>
- Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press.
- Swann, W. B., Jr., Gómez, Á., Huici, C., Morales, J. F., & Hixon, J. G. (2010). Identity fusion and self-sacrifice: Arousal as a catalyst of pro-group fighting, dying, and helping behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(5), 824–841. <https://doi.org/10.1037/a0020014>
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. Sage.
- UN General Assembly. (1948). *Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide*. *United Nations Treaty Series*, 78, 277.
- Президент Российской Федерации. (2022, 24 февраля). *Обращение Президента Российской Федерации*. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
- Сергийцев, Т. (2022, 3 апреля). *Что Россия должна сделать с Украиной*. РИА Новости. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>
- Федеральный закон от 04.03.2022 № 32-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 31 и 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации». (2022). *Официальный интернет-портал правовой информации*. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203040016>

References

- Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. Harcourt, Brace and Company. (in

English)

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3 (in English)

Bar-Tal, D. (2013). *Intractable conflicts: Socio-psychological foundations and dynamics*. Cambridge University Press. (in English)

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books. (in English)

Federalnyi zakon ot 04.03.2022 No. 32-FZ «O vnesenii izmenenii v Ugolovnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii i statyi 31 i 151 Ugolovno-protsessualnogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii» [Federal Law No. 32-FZ of March 4, 2022 «On Amendments to the Criminal Code of the Russian Federation and Articles 31 and 151 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation»]. (2022). *Ofitsialnyi internet-portal pravovoi informatsii* [Official Internet Portal of Legal Information]. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203040016> (in Russian)

Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. Farrar & Rinehart. (in English)

Gessen, M. (2020). *Surviving autocracy*. Riverhead Books. (in English)

Gentile, E. (1996). *The sacralization of politics in fascist Italy*. Harvard University Press. (in English)

Griffin, R. (1993). *The nature of fascism*. Routledge. (in English)

Kasianov, G. (2022). *Memory crash: Politics of history in and around Ukraine, 1980s–2010s*. Central European University Press. (in English)

Kohut, Z. E. (1988). *Russian centralism and Ukrainian autonomy: Imperial absorption of the Hetmanate, 1760s–1830s*. Harvard Ukrainian Research Institute. (in English)

Kohut, Z. E. (2011). *Making Ukraine: Studies on political culture, historical narrative, and identity*. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. (in English)

Laruelle, M. (2021). *Is Russia fascist? Unraveling propaganda east and west*. Cornell University Press. (in English)

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). University of Chicago Press. (in English)

Moses, A. D. (2021). *The problems of genocide: Permanent security and the language of transgression*. Cambridge University Press. (in English)

Paxton, R. O. (2004). *The anatomy of fascism*. Alfred A. Knopf. (in English)

Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda: Adventures in the war against reality*. PublicAffairs. (in English)

Pomerantsev, P. (2024). *How to win an information war: The propagandist who outwitted Hitler*. PublicAffairs. (in English)

Prezident Rossiiskoi Federatsii. (2022, February 24). *Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii* [Address by the President of the Russian Federation]. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> (in Russian)

Riabchuk, M. (2010). The Ukrainian “Friday” and the Russian “Robinson”: The uneasy advent of postcoloniality. *Canadian-American Slavic Studies*, 44(1–2), 7–24. <https://doi.org/10.1163/221023910X512778> (in English)

Riabchuk, M. (2016). Ukrainians as Russia’s negative “other”: History comes full circle. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 75–85. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.003> (in English)

Semelin, J. (2007). *Purify and destroy: The political uses of massacre and genocide*. Columbia University Press. (in English)

Serhiyev, T. (2022, April 3). *Chto Rossiya dolzhna sdelat s Ukrainoi* [What Russia should do with Ukraine]. *RIA Novosti*. <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (in

Russian)

Snyder, T. (2022, May 19). We should say it. Russia is fascist. *The New York Times Magazine*. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/magazine/russia-fascism-ukraine-putin.html> (in English)

Stanton, G. H. (2012). *The ten stages of genocide*. Genocide Watch. <https://www.genocidewatch.com/ten-stages-of-genocide> (in English)

Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press. (in English)

Swann, W. B., Jr., Gómez, Á., Huici, C., Morales, J. F., & Hixon, J. G. (2010). Identity fusion and self-sacrifice: Arousal as a catalyst of pro-group fighting, dying, and helping behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(5), 824–841. <https://doi.org/10.1037/a0020014> (in English)

van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. Sage. (in English)

UN General Assembly. (1948). *Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide*. *United Nations Treaty Series*, 78, 277. (in English)

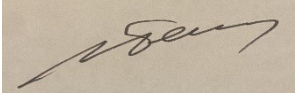
Матеріал надійшов до редакції 28/05/2026 р.

\

Декларація автора

Я, Білоконь Ігор Вікторович, автор наукової статті «Рашизм як тоталізуюча система смислів», засвідчую, що вона чесно презентує самостійно проведене дослідження і не містить плагіату. Автор гарантує, що ним одержано всі необхідні дозволи на використання в статті матеріалів, що охороняються авторським правом. Автор гарантує, що стаття ніде раніше не публікувалася і не подана до інших видань. Автор надає право видавцю редагувати, адаптувати і модифікувати, перекладати на будь-яку мову, видавати, а також поширювати статтю необмеженим накладом у будь-якому вигляді та форматі на будь-яких носіях інформації і будь-якими способами.

Дата: «28» травня 2026 р.

Підпис автора: Білоконь І. В.
Кандидат психологічних наук, незалежний дослідник